

W CIENIU AUTORYTETU. PAWEŁ SZCZERBIC SAM O SOBIE

In the Shadow of Authority: Paweł Szczerbic on Himself

ESTERA LASOCIŃSKA

Polska Akademia Nauk, Polska

E-mail: estera.lasocinska@ibl.waw.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3189-1136>

Abstract

Paweł Szczerbic (1552–1609), a lawyer, owner of a publishing house in Lwów, translator of works on law and politics (*Speculum Saxonum, Ius municipal, Politicorum sive civilis doctrinae libri sex* of Justus Lipsius) is still a little-known figure who was considered a highly recognized scholar of his epoch; Bartłomiej Paprocki (c. 1543–1612), for instance, regarded him as a man of virtue and wisdom, while Szczerbic himself discredited his own abilities. Nowadays, on the one hand, Szczerbic is considered one of the most outstanding translators of legal, philosophical, and political works of the Renaissance, who skillfully manages the language, but on the other hand, in terms of legal matters, remains overshadowed by Bartłomiej Groicki and his translations, whereas in terms of philosophical and political matters his works are compared to the unrivaled model of Lipsius. Who exactly was Paweł Szczerbic? This article aims to delineate the figure of Paweł Szczerbic and his workshop on the basis of his own comments included in dedications, forewords or title pages of published works; documents or linguistic analyses of any sort are not taken into consideration.

Keywords: Paweł Szczerbic, dedications, editions, Old-Polish translation, renaissance philosophy

Streszczenie

Paweł Szczerbic (1552–1608), prawnik, właściciel oficyny wydawniczej we Lwowie, tłumacz dzieł z dziedziny prawa (*Speculum Saxonum, Ius municipale*) i polityki (*Politicorum sive civilis doctrinae libri sex* Justusa Lipsjusza) jest postacią wciąż mało znaną. W swojej epoce uznawany był za uczonego wysokiej rangi; Bartłomiej Paprocki (ok. 1543–1612) pisał o nim jako o człowieku w cnotę i mądrość bogatym; natomiast sam Szczerbic wątpił w swe umiejętności. W dzisiejszych czasach pisarz traktowany jest jako jeden z najwybitniejszych tłumaczy pism prawniczych

oraz polityczno-filozoficznych doby renesansu, mistrz słowa doskonale radzący sobie z materia językową, równocześnie w kwestiach prawnych jego dzieło pozostaje w cieniu tłumaczeń Bartłomieja Groickiego, w kwestiach filozoficzno-politycznych zestawia się je z niedościgłym wzorem samego Lipsjusza. Kim właściwie był Paweł Szczerbic? W niniejszym artykule zarysowane zostaną jego postać i warsztat nie na podstawie dokumentów czy analiz językowych, ale jego własnych wypowiedzi zawartych w dedykacjach i wstępach czy na kartach tytułowych wydanych druków.

Słowa kluczowe: Paweł Szczerbic, dedykacje, przekład staropolski, filozofia renesansu

Jesteśmy karłami na barkach olbrzymów;
to, że widzimy dalej i więcej zawdzięczamy temu,
że do naszego małego wzrostu
dodali oni swoją gigantyczną wielkość.
Bernard z Chartres¹

Wprowadzenie

Sentencja Bernarda z Chartres, na różne sposoby interpretowana², spleta się w niniejszym artykule z rozważaniami o wadze autorytetu, który rozumieć tu będziemy jako kwestię związaną z relacjami międzyludzkimi i faktem uwikłania człowieka w określoną hierarchię społeczną. Po pojęcie to sięgniemy przede wszystkim w jego podstawowym znaczeniu, w którym autorytetem jest osoba wyposażona w jakieś szczególne kompetencje i dzięki nim mogąca oddziaływać na sposób funkcjonowania innych³. Na pojęcie autorytetu składać się będą: **wpływ** (dzięki urodzeniu, piastowanemu stanowisku); **powaga** (uzyskana dzięki osiągnięciom, pracy, umiejętnościom); **godność** (dochodzi się do niej drogą cnotliwych czynów) oraz **władza**. Wymienionych terminów używać będziemy w poniższym tekście synonimicznie.

Terenem tych rozważań stanie się druga połowa XVI w., kiedy autorytet, jak wynika ze *Słownika* Jana Mączyńskiego, łączono z pojęciami ważności, powagi i wziętości oraz przypisywano zwierzchności, a odejmowano pospółstwu⁴.

¹ Łacińska sentencja Bernarda z Chartres, przekazana potomnym za pośrednictwem Jana z Salisbury (*Metalogicon*), podana została w przekładzie Agnieszki Kijewskiej [A. Kijewska, *Historia filozofii średniowiecznej i jej historiografia*, „Przegląd Filozoficzny. Nowa Seria” 2001, nr 4(40), s. 170].

² Historię sentencji oraz wielorakie jej interpretacje przedstawił Umberto Eco w jednym z wykładów festiwalu La Milaneseana pt. *Na ramionach olbrzymów*, opublikowanym w tomie o tym samym tytule: U. Eco, *Na ramionach olbrzymów. Wykłady na festiwalu La Milaneseana w latach 2001–2015*, tłum. K. Żaboklicki, Warszawa 2019, s. 11–36.

³ Vide K. Wroczyński, ‘Autorytet’, w: *Powszechna encyklopedia filozofii*, t. 1: A–B, red. A. Maryniarczyk et al., Lublin 2000, s. 427.

⁴ I. Macziński [J. Mączyński], *Lexicon Latino-Polonicum* [...], Regiomonti Borussiae 1564, s. 75. *Słownik polszczyzny XVI wieku* nie odnotowuje hasła ‘autorytet’ (podobnie Grzegorz Knapski, cf. G. Cnapius [G. Knapski], *Thesaurus Polono-Latino-Graecus* [...], Cracoviae 1621).

Interesować nas tu będzie postać mieszczanina krakowskiego – Pawła Szczerbica – który zależny był w swej karierze od mecenatu możnych i powagi władców, metaforycznych olbrzymów, na ich barkach wesprzeć się musiał, by w procesie kształtowania siebie samego pozyskać godność i powagę tak wielką, że dziś każdy historyk musi wspomnieć o nim jako jednym z najwybitniejszych prawników doby polskiego odrodzenia⁵. Dodajmy, że Paweł Szczerbic ważny jest po prostu dla historii kultury: jego cierpliwe tłumaczenie dzieł obcych stawia go w gronie XVI-wiecznych krzewicieli języka polskiego, wprowadzającego do naszej mowy nieistniejące jeszcze wówczas terminy. Ponieważ w ostatnim dwudziestoleciu podjęto intensywne prace edytorskie zmierzające do udostępnienia całego polskojęzycznego dorobku Szczerbica⁶, warto zatrzymać się również przy samej postaci pisarza, przy jego drukach, których nigdzie do tej pory w sposób jednolity nie zestawiono, oraz przy specyfice warsztatu prezentowanego w jego autotematycznych wypowiedziach.

Biografia – zarys⁷

Kim zatem był Paweł Szczerbic? Urodzonego w 1552 r. pisarza i tłumacza zaliczyć należy do trzeciego pokolenia twórców renesansowych⁸, do którego należał również wychwalający ród Szczerbiców Bartłomiej Paprocki⁹. Prawnik, pisarz i syndyk lwowski, potem sekretarz królów opracował i przetłumaczył z łaciny

⁵ Tak pisze o nim wydawca Grzegorz Maria Kowalski. Vide G. M. Kowalski, *Znaczenie twórczości Pawła Szczerbica dla rozwoju kultury prawnej polskiego odrodzenia*, w: P. Szczerbic, *Ius municipale, to jest prawo miejskie majdeburskie nowo z łacińskiego i niemieckiego na polski język z pilnością i wiernie przełożone*, wyd. G. M. Kowalski, Kraków 2011, s. IX. Przekłady z *Ius municipale* będą podawane za tym wydaniem.

⁶ Vide P. Szczerbic, *Ius municipale...*, Kraków 2011; idem, *Speculum Saxonum albo prawo saskie i majdeburskie porządkiem obiecała z łacińskich i niemieckich egzemplarzy zebrane. A na polski język z pilnością i wiernie przełożone*, t. 1–2, wyd. G. M. Kowalski, Kraków 2016 (wszystkie cytaty ze *Speculum Saxonum* za tym wydaniem). Kowalski uzupełnił swoje edycje wydaniem słownikowym, vide P. Szczerbic, *Speculum Saxonum. Ius municipale. Skorowidz terminów prawniczych*, oprac. G. M. Kowalski, Kraków 2018. W przygotowaniu również edycja: J. Lipszusz, P. Szczerbic, *Polityka pańska*, w opracowaniu Estery Lasocińskiej dla „Biblioteki Pisarzy Staropolskich” IBL PAN.

⁷ Zarys biografii Szczerbica podawany jest przede wszystkim za: G. M. Kowalski, *Szczerbic Paweł*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 47, Warszawa 2010–2011, s. 397–401.

⁸ O pokoleniu tym pisali m.in.: P. Buchwald-Pelcowa, *Pokolenie twórców literatury polskiej przelomu XVI i XVII wieku*, w: *Przełom wieków XVI i XVII w literaturze i kulturze polskiej*, red. J. Pelc, B. Otwinowska, Wrocław 1984, s. 111–125; R. Krzywy, *Wstęp*, w: S. Grochowski, *Toruńskie nocy*, oprac. R. Krzywy, Warszawa 2017, s. 6–7.

⁹ Vide B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego*, wyd. K. J. Turowski, Kraków 1858, s. 471. Informacje podane przez Paprockiego powtarza Kasper Niesiecki. Vide [K. Niesiecki], *Herbarz polski Kaspra Niesieckiego powiększony dodatkami z późniejszych autorów [...]*, wyd. J. N. Bobrowicz, t. 8, Lipsk 1841, s. 315. Dodajmy, że postać autora *Speculum Saxonum* znalazła się w *Herbach rycerstwa polskiego*, dlatego że Paprocki zaliczył ród Szczerbiców do herbu Róża.

i niemieckiego dwa powiązane ze sobą kodeksy prawa: *Speculum Saxonum* i *Ius municipale*, jak również traktat *Polityka pańskie*, tj. *Politicorum sive civilis doctrinae libri sex* flamandzkiego uczonego Justusa Lipsjusza¹⁰.

Historia łączy Szczerbica z dwoma miastami: Krakowem i Lwowem. W Krakowie się urodził i kształcił (Uniwersytet Krakowski), pracował na dworze wojewody krakowskiego Mikołaja Firleja, w Krakowie rozpoczął też studia nad miejskim prawem niemieckim¹¹. Do Lwowa przeniósł się w 1577 r., by założyć tam własną drukarnię, spod jej prasy wyszły dwa wspomniane już kodeksy Szczerbica i najprawdopodobniej nic więcej¹². W 1582 r. wrócił do rodzinnego Krakowa, gdzie pełnił służbę na dworze królewskim: najpierw jako dworzanin, potem, za sprawą Jana Zamojskiego, honorowy sekretarz Stefana Batorego. Również dzięki Zamojskiemu zyskał dziedziczne szlachectwo przypięczętowane herbem Jelita (1585). Kwestię tę komentuje Niesiecki: „bo go do herbu Jelita przepuścił Jan Zamojski, hetman i kanclerz, ile sobie dobrze zasłużonego, Stefan król potwierdził”¹³.

Przed 1581 r. Szczerbic wstąpił w związek małżeński, a owdowiawszy, przyjął w 1602 r. święcenia kapłańskie. Zatem gdy w roku 1595 publikował pierwsze wydanie *Polityk pańskich*, księdzem jeszcze nie był, dopiero druga, poprawiona

¹⁰ Niedawno temat ten poruszała Eстера Lasocińska – vide E. Lasocińska, *O wolności, równości, winie. Paweł Szczerbic i jego przekłady prawa niemieckiego*, w: *Długie trwanie kultury staropolskiej. Ustanowienia, praktyki, rekonstrukcje – szkice ofiarowane Profesorowi Markowi Prejsowi*, red. A. Arendt et al., Warszawa 2022, s. 355–364.

¹¹ O prawie magdeburskim w Polsce vide m.in.: I. Bily et al., *Sächsisch-magdeburgische Recht in Polen. Untersuchungen zur Geschichte des Rechts Und Sprache*, Band 2, Berlin 2011; J. Reszczyński, *Paweł Szczerbic i jego tłumaczenia prawa niemieckiego (1581)*, w: *Regnare, gubernare, administrare. Z dziejów administracji, sądownictwa i nauki prawa. Prace dedykowane profesorowi Jerzemu Malcowi z okazji 40-lecia pracy naukowej*, t. 2: *Prawo i władza*, red. S. Grodziski, A. Dziadzio, Kraków 2012, s. 191–206; M. Mikuła, *Tradycje prawne w regulacjach testamentowych w miastach Królestwa Polskiego XIV–XVI wieku: prawo sasko-magdeburskie, prawo kanoniczne i rzymskie oraz prawodawstwo lokalne*, „Kwartalnik Kultury Materialnej” 2020, nr 68(2), s. 131–158.

¹² Reszczyński podaje, że drukarnia została założona w 1578 r. Vide J. Reszczyński, op. cit., s. 191. Więcej na ten temat: *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku*, z. 6: *Małopolska – Ziemia Ruskie*, oprac. A. Kawecka-Gryczowa et al., Wrocław 1960, s. 217–222.

¹³ [K. Niesiecki], op. cit., s. 315. Niesiecki podaje nazwisko: „Szczerbic”. Nazwisko syndyka lwowskiego różnie zapisywane, m.in. „Szczerba”, „Szczerbic”, „Szczerbic”. Autor *Polityk* pod dedykacjami w przekładach podpisywał się zwykle „Szczerbic”, jedyny wyjątek to dedykacja z 1595 r., pod którą podpisał się „Szczerbic” (J. Lipsius, *Polityka pańskie, to jest nauka, jako pan i każdy przełożony rządnie żyć i sprawować się ma, nie tylko panom pożyteczna, ale i nie panom ucieszna [...] na polski świeżo i pilnie przełożona przez Pawła Szczerbica [...]*, Kraków 1595, k. [3_r]). Cf. też P. Szczerbic, *Speculum Saxonum [...]*, Lwów 1581, k. [4]; idem, *Ius municipale [...]*, Lwów 1581, k. [3_s]; J. Lipsius, *Polityka pańskie, to jest nauka, jako pan i każdy przełożony rządnie żyć i sprawować się ma, nie tylko panom pożyteczna, ale i niepanom ucieszna*, tłum. P. Szczerbic, Kraków 1608, k. 3_{vtr}. Inaczej w łacińskim tekście *Promptuarium* ([P. Szczerbic], *Promptuarium statutorum omnium et constitutionum Regni Poloniae, Brunnsbergae* 1604, k. iii), gdzie pod dedykacją podpisał się „Szczerbic”.

edycja dzieła jest pracą duchownego, co pozostaje nie bez znaczenia dla interpretacji obydwóch wydań przekładu *Politicorum*. Paweł Szczerbic zmarł w marcu 1609 r., pochowany zaś został w kościele Dominikanów w Krakowie. Do dziś możemy oglądać zachowaną tam tablicę nagrobną.

Fragmety biografii przytoczone zostały tu w określonej funkcji, mają nam dać wyobrażenie postaci Szczerbica, człowieka konsekwentnie wspinającego się po szczeblach kariery. Czynił to przy pomocy możliwych, przychylności władców, głównie jednak siłą i pracowitością własną, pozwalającą mu uzyskiwać kolejne stanowiska i umacniać własną pozycję. Paweł Szczerbic w końcu sam stał się autorytetem, o czym świadczą zarówno jemu współcześni, jak i potomni oceniający wartość jego dzieła¹⁴. Zanim przejdziemy do analizy autotematycznych wypowiedzi pisarza zawartych w dedykacjach i przedmowach, zajmiemy się kartami tytułowymi wydawanych przez niego druków¹⁵.

Edycje i karty tytułowe

Pierwsze jego przekłady wydrukowane zostały w 1581 r.: tak więc we Lwowie, nakładem własnym, ukazało się *Speculum Saxonum*, praca Pawła Szczerbica, „natenczas syndyka lwowskiego” (*Speculum Saxonum*, s. 3), dedykowana Janowi Zamojskiemu, razem z tym utworem ukazało się *Ius municipale*, drukowane „we Lwowie kosztem i nakładem tegoż Pawła Szczerbica własnym” (*Ius municipale*, s. 3). Jak *Speculum Saxonum* przypisał Zamojskiemu, tak *Ius municipale* Mikołajowi Firlejowi, synowi przychylnego mu wojewody krakowskiego¹⁶.

¹⁴ Vide m.in.: A. Kempfi, *O tłumaczeniach Justusa Lipsjusza w piśmiennictwie staropolskim*, „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej” 1962, seria A, z. 5, s. 46–47; J. Reszczyński, op. cit., zwłaszcza s. 205–206; G. M. Kowalski, *Znaczenie twórczości Pawła Szczerbica...*, s. IX–XXVI; E. Lasocińska, „*Politicorum sive civilis doctrinae libri sex*” Justusa Lipsjusza – kilka uwag o przekładzie Pawła Szczerbica, w: „*Wszystko tu najdzie, co wy macie w głowie*”. Świat prozy staropolskiej, red. eadem, A. Czechowicz, Warszawa 2008, s. 182–195; J. Dąbkowska-Kujko, *Justus Lipsjusz i dawne przekłady jego dzieł na język polski*, Lublin 2010, 249–254; M. Miłucha, *Podróż i podróżny w Weichbildzie magdeburskim*, w: *Prawne aspekty podróży i turystyki – historia i współczesność. Prace poświęcone pamięci profesora Janusza Sondla*, red. P. Cybulski, Kraków 2018, s. 383.

¹⁵ W literaturze przedmiotu dedykacje, wstępy, karty tytułowe zwykle są traktowane jako elementy ramy wydawniczej (vide m.in. B. Mazurek, *Twórcy oświeceniowych dedykacji wobec problemu panegiryzmu*, w: *Szkice o dawnej książce i literaturze*, red. R. Ociecek, Katowice 1989, s. 72–73, 78; R. Ociecek, *Sławorodne wizerunki. O wierszowanych listach dedykacyjnych z XVII wieku*, Katowice 1992, s. 17–36; eadem, *O przedmowach w polskich książkach barokowych*, w: *Przedmowa w książce dawnej i współczesnej*, red. eadem, R. Ryba, Katowice 2002, s. 102–116). Zaliczane są również do gatunków metatekstowych (dedykacja, przedmowa) i paratekstowych (karta tytułowa), vide I. Loewe, *Gatunki paratekstowe w komunikacji medialnej*, Katowice 2007, s. 66–78. Cf. D. Szajnert, *Intencja i interpretacja – między inwencją a atencją. Teksty i parateksty*, Łódź 2011, s. 203.

¹⁶ W tym samym roku, w którym ukazały się *Speculum Saxonum* i *Ius municipale*, Mikołaj Firlej ojciec lokował na prawie magdeburskim własne miasto Radomyśl Wielki. Nadmienmy, że w toku dalszego wywodu wojewodę krakowskiego określać będziemy „Mikołaj Firlej ojciec”, a adresata *Ius municipale* – „Mikołaj Firlej syn”.

Po czternastoletniej przerwie, w 1595 r., tym razem w Krakowie, w Drukarni Łazarzowej, ukazał się traktat *Polityka pańskie*, wówczas już „Króla Jegomości sekretarza”, zadedykowany „Najjaśniejszemu a niezwytyczonemu Królowi [...] Zygmunтови Trzeciemu” (*Polityka pańskie* 1595, k. [1_v], [2_v])¹⁷. Dodajmy tu, że z lat dziewięćdziesiątych zachował się również rękopis łacińskiego tekstu z dziedziny prawa: *Promptuarium statutorum omnium et constitutionum Regni Poloniae*, dzieła, które Szczerbic opublikował dziewięć lat później, w 1604 r. w Braniewie, w drukarni Georgiusa Schoenfelsa. Karta tytułowa głosi, że utwór wydany został „Per Paulum Szczerbic Secretarium S. R. M. conscriptum”¹⁸. Dzieło to opublikowane z woli królewskiej pisarz dedykował znowu Janowi Zamojskiemu¹⁹.

Ostatni druk wydany za życia Szczerbica pochodzi z 1608 r., kiedy w Krakowie, tym razem u Andrzeja Piotrkowczyka, ukazało się drugie, przedśmiertne wydanie *Polityk pańskich*, praca „na polski przez ks. Pawła Szczerbica [...] przełożona” (*Polityka pańskie* 1608, k. X_{1r}). Jest to poprawione i uzupełnione wydanie *Polityk* (z dołączonym *Dyskursem o potwarzy*) dedykowane Zygmunтови III Wazie.

Zwróćmy teraz uwagę, że już z samych zapisów umieszczonych na kartach tytułowych wyłania się postać Pawła Szczerbica na początku mieszczanina, syndyka miasta Lwowa, następnie zaś sekretarza królewskiego, publikującego z woli samego króla. Widzimy tu człowieka, który najpierw nieśmiało dedykuje swój przekład *Polityk pańskich* królowi, podpierając się autorytetem Jana Firleja (*Polityka pańskie* 1595), natomiast kilkanaście lat później (*Polityka pańskie* 1608) już jako duchowny, niejednokrotnie popierany przez króla, z dumą w przypisaniu bezpośrednio kieruje się do władcy. Oznajmia przy tym, że skoro Zygmunt III „pierwszą edycją wdzięcznie przyjął raczył”, tłumacz ośmielił się przygotować edycję drugą, którą „jako na testamencie, za ostatni upominek i za ostatni znak niepróżnowania mego, Waszej Królewskiej Mości ofiaruję” (*Polityka pańskie* 1608, k. X_{2v}).

Od kart tytułowych przeszliśmy zatem do dedykacji, one, razem z przedmowami do czytelnika, są bowiem tymi elementami ramy wydawniczej, które zawierają najwięcej informacji o Szczerbicowych założeniach dotyczących kształtu

¹⁷ Szczegółowe uwagi na temat jednego z egzemplarzy tego wydania vide: S. Kiedroń, „Wiara dar Boży – a ty karać każesz”. *Justus Lipsius między Lejdą, Krakowem, Rudami a Wrocławiem*, „Pamiętnik Literacki” 2020, z. 2, s. 194–202.

¹⁸ [P. Szczerbic], *Promptuarium...*, k. [1_r]. Rękopis i druk opisuje Karol Estreicher: K. Estreicher, *Bibliografia polska*, cz. 3, t. 19, Kraków 1934, s. 222–223.

¹⁹ W Bibliotece Jagiellońskiej istnieje rękopis przygotowanego do druku jeszcze jednego dzieła Szczerbica pt. *Meditationes* (BJ 2336 II), por. *Katalog rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Jagiellońskiego*, cz. 2, oprac. W. Wisłocki, Kraków 1877–1881, s. 556. Do dziś w zasobach BJ istnieje zawierający ponad dziewięćset kart kodeks, na wyklejce przedniej okładziny widnieje nota proveniencyjna: „Reuerendi domini Pauli Szczerbic, S. R. M. secretarii, *Meditationes*”.

jego przekładów. Listy dedykacyjne dołączone do tłumaczeń mają w sumie trzech adresatów: pierwszym jest konsekwentny i wieloletni protektor Szczerbica – Jan Zamojski – drugim Firlejowie: Mikołaj i Jan, trzecim król Zygmunt III Waza. Według takiej kolejności uporządkujemy dalszy wywód.

Jan Zamojski

Dedykacja: „Janowi Zamojskiemu [...] kanclerzowi wielkiemu Korony Polskiej, staroście głównemu krakowskiemu, bełskiemu, knyszyńskiemu [...] Panu mnie miłościwie łaskawemu”

Pierwsze z wydanych dzieł – *Speculum Saxonum* – stanowi najobszerniejszą, najbardziej skomplikowaną i wymagającą największego wysiłku pracę Szczerbica. Liczące w druku pięćset trzydzieści sześć kart, dzieło zawiera uporządkowane w alfabetyczne hasła reguły prawa saksońskiego²⁰. Nadmienmy, że Szczerbic nie był pierwszym biorącym na siebie obowiązek uprzyświecenia *Speculum Saxonum* XVI-wiecznemu czytelnikowi: w 1535 r. opublikowana została łacińska edycja Mikołaja Jaskra, a w 1558 r. polskie tłumaczenie Bartłomieja Groickiego (*Ius municipale*, s. 3)²¹. Zatem Szczerbic jest trzecim podejmującym się takiego zadania, co w żadnym stopniu nie umniejsza powagi i doniosłości jego pracy²².

W przypisaniu dla Zamojskiego, datowanym na dzień 10 maja 1581 r., Szczerbic przyjmuje postawę pełną dystansu, co unaocznia się w mocno skonwencjonalizowanej wypowiedzi oraz w pełnej uniżoności postawie, objawiającej się w formułach takich jak „pokornie proszę”, „najniższy służebnik” (*Speculum Saxonum*, s. 6). Wierność konwencji uwidacznia się najbardziej w drugiej części tekstu, gdzie autor zwraca się do Zamojskiego jak do potężnego cenzora, ale i zarazem obrońcy, wspominając jego cnotliwych przodków, poświęcenie dla ojczyzny oraz rozliczne cnoty (na pierwszy plan wysuwają się: mądrość, sprawiedliwość, rycerskość, męstwo). Protektorowi jest wdzięczny za polecenie królowi – dzięki temu pozyskał odpowiedni przywilej do wydawania swego utworu – prosi też, by Zamojski dalej utrzymywał jego samego i dzieło

²⁰ Reguły prawa polskiego w alfabetycznym porządku zestawili też Jan Herburt w *Statua Regni Poloniae in ordinem alphabeti digesta* (Kraków c. 1557, 1563, 1567, 1593). Vide K. Estreicher, op. cit., s. 219; ostatnio na ten temat: J. Picur, *O zbiorze „Statua y przywileje koronne z łacińskiego na polskie przełożone, nowym porządkiem zebrane, autorstwa Jana Herburtu”*, „Folica Iuridica Universitas Wratislaviensis” 2017, nr 6(1), s. 167–192. Funkcję „obiecadła”, czyli „alfabetu i podręcznika zasad niezbędnego dla chcących dobrze żyć i służyć ojczyźnie”, pełnił również *Zwierzyniec* Mikołaja Reja. Vide M. Wojtkowska-Maksymik, *Źródła i sposób ujęcia kobiecej godności w „O ślachtetności a zacności płci niewieściej” Macieja Wirzbięty*, Warszawa 2017, s. 62.

²¹ Cf. N. Jaskier, *Iuris Provincialis quo Speculum Saxonum vulgo nuncupatur Libri tres* [...], Kraków 1535. W niniejszej pracy wykorzystano wydanie Groickiego z 1565 r. – cf. B. Groicki, *Artykuły magdeburskiego, które zową Speculum Saxonum* [...], Kraków 1565.

²² Nieco inaczej J. Reszczyński, op. cit., s. 206.

w troskliwej opiece, za co rewanżuje się obietnicą wierności w posługiwaniu i stałej modlitwie.

Konwencjonalność nie rządzi jednak całością wypowiedzi. Szczerbic przedstawia tu, z odcieniem dumy, swoją twórczą historię. Chce mówić o samym sobie i swej pracy nad prawem saskim, która pochłonęła go już w latach młodzieńczych i zabrała ponad jedenaście lat życia. Od samego początku podkreśla, że zależało mu na przedstawieniu kodeksu prawa w języku polskim: przed wieloma laty zaczął „sobie spisować *Speculum Saxonum* polskie” i układać je w określony porządek. Nie brak tu wprawdzie konwencjonalnej kokieterii wyrażającej się w zaznaczaniu, że „to wszystko sobie tylko samemu [...] i dla swego tylko domowego ćwiczenia” czynił (*Speculum Saxonum*, s. 5), obok tego jednak znajdujemy przekonujący opis własnej pracowitości, objawiającej się m.in. w nabywaniu i skrupulatnym zbieraniu egzemplarzy łacińskich i niemieckich i, co najtrudniejsze, próbie stworzenia z nich jednolitego kodeksu prawa. Mając w pamięci całość dorobku Szczerbica, trzeba podkreślić, że tylko w wypadku *Speculum Saxonum* widzimy, jak pisarzowi przyświecał autorytet dzieła – tego już istniejącego, stanowiącego wzór, ale również tego, które było dla niego ideałem, do którego dążył i zrealizował w edycji z 1581 r.

Speculum Saxonum opatrzone zostało również znaczącą dla przekazywanych tu treści *Przedmową do Czytelnika łaskawego*. W niej właśnie znajdziemy ważne uwagi dotyczące przekładu na język polski, ponadto doświadczymy dylematów tłumacza, niespokojnego o swój własny warsztat. Niepokój autora przybiera na sile zwłaszcza tam, gdzie chodzi o precyzyjne oddawanie terminów z dziedziny prawa:

Czytając te książki, Czytelniku łaskawy, podobno nie wszystko w smak pójdzie. Abowiem na niektórych ci się miejscach przełożenie niewłasne zdać podobno będzie, a na drugich ci się polszczyzna podobać nie będzie. [...] Ale ci to wszystko, jeśli łaskawym i braterskim okiem czytać będziesz, [...] nic nie obruszy, gdy w niedostatek języka polskiego a osobliwie słów prawnych statecznie pojrzysz.

(*Speculum Saxonum*, s. 6)

Dodajmy, że pisarz borykał się nie tylko z pojęciami z dziedziny prawa: już tu, a jeszcze bardziej w *Politykach pańskich* trudzić się musiał z poszukiwaniami właściwego zasobu słów do oddania pojęć z zakresu filozofii moralnej, na której barkach wznosi się gmach prawa. Można powiedzieć, że w ten sposób pisma Szczerbica wpisują się w historię zmagania polskiej filozofii, które otworzył niegdyś Marcin Bielski, tłumaczący dla „pomnożenia języka polskiego” swoje *Żywoty filozofów, to jest mędrców przyrodzonych, i też inszych mężów cnotami ozdobionymi ku obyczajnemu nauczaniu człowieka* [...] ²³.

²³ Vide M. Bielski, *Żywoty filozofów*, wyd. J. Krocak, J. Sokolski, Wrocław 2015, s. 30.

W *Przedmowie* ujawnia się też rzeczywisty adresat konsekwentnie wpisywany przez Szcerbica w jego przekłady: człowiek prosty, w wypadku kodeksów prawa mieszkaniac miast i miasteczek, w wypadku *Polityk pańskich* – nieznający bądź niedostatecznie posługujący się łaciną czytelnik. O takim odbiorcy swego tekstu autor kilkakrotnie w *Przedmowie* mówi, podkreślając, że „prostym ludziom” chce dać „proste słowa” i że on „nie jurystom uczonym, ale prostemu Polakowi [to – E. L.] przełożył” (*Speculum Saxonum*, s. 7). Już tu, jak w znacznie późniejszym przekładzie Justusa Lipsjusza, Szcerbic rezygnuje z nadmiaru erudycji, co rzeczowo objaśnia: „Uczyliem to dlatego, aby, Polakowi szczeremu rzeczy alegacyjami, których w Polsce wiele ludzi nie rozumie, nie przerywał – boby mu się to zdało tak trudno, żeby się mógł i czasem i rozgniewać” (*Speculum Saxonum*, s. 7).

W wypadku tłumaczenia tego tekstu widać chyba najbardziej jego obawę przed nieprzychylną oceną, czego świadectwem dwa powyższe cytaty oraz wypowiedzi adresowane do krytycznego czy wręcz złośliwego czytelnika. Łączą się one z prośbą o wybaczenie błędów i omyłek: „proszę cię nie zarazem się obrażaj, bo ci też i ja człowiek”, jeśli coś wyrażone zostało nie tak, jak powinno, to nie zanedbania, „ale niemożności mojej przyczynasz”, „tak czytaj, nie iżbyś sławę moję szarpał, [...] ale abyś raczej łaskawie poprawił” (*Speculum Saxonum*, s. 7). Dostrzeżemy w tym konwencję dialogu ze złośliwymi zoilami, ale też coś więcej: czytając tekst dedykacji i przedmowy, widzimy, że Szcerbic nie czuł się ani pewnie, ani do końca dobrze jako autor i wydawca ogromnego prawa saskiego, dlatego też m.in. szukał oparcia w autorze dedykacji – Janie Zamojskim. Bronił się także przed krytyczną recenzją, używając przy tym nie argumentów *ad rem*, ale odwołując się do uczuć: braterstwa, życzliwości, łaskawej lektury.

Firlejowie: Mikołaj i Jan

Dedykacja: „Jaśnie Wielmożnemu [...] Panu Mikołajowi Firlejowi z Dąbrowice kasztelanowi bieckiemu, kaziemirskiemu [...] Panu mnie m[i]łościwie łaskawemu”

Ius municipale wydane razem ze *Speculum Saxonum* nie budziło już takich obaw i wątpliwości jak poprzedzający utwór. Pisarz, o czym wspomnieliśmy, dedykował dzieło Mikołajowi Firlejowi, synowi wojewody krakowskiego, wykazując przy tym wdzięczność nie tylko jemu, lecz również całemu rodowi. Przypisanie to utrzymane jest w znacznie cieplejszej i bardziej poufalej tonacji niż poprzednia dedykacja. Mówiąc o rodzinie Firlejów, Szcerbic przypomina dobrodziejstwa, łaski, życzliwość, opiekę, jaką nad nim roztoczyli, za co stara się okazać pamięć i wdzięczność²⁴. Wprawdzie kilkakrotnie umniejsza wartość swego upominku,

²⁴ Na temat zwrotów adresatywnych odnoszących się przy tym również do Firlejów vide R. Krzywy, *Sztuka wyborów i dar inwencji. Studium o strukturze gatunkowej poematów Jana Kochanowskiego*, Warszawa 2008, s. 256–257.

jednakże, podobnie jak w wypadku listu do Zamojskiego, podkreśla również, z odcieniem dumy, wagę własnego wysiłku: „Te książki *Iuris municipalis* na polski przeze mnie jak napilniej i nawierniej być mogło przełożone i kosztem niemałym wydrukowane [...] oddawam” (*Ius municipale*, s. 5). Z zapisków biograficznych wiemy, że Szcerbic wiele rodzinie Firlejów zawdzięczał i był z tym rodem zżyty. Do takiej relacji przyczynił się jego wiele lat starszy przyrodni brat – Marcin Fox – nadworny lekarz rodziny Firlejów, ale też bliski współpracownik Mikołaja Firleja ojca.

Jak *Ius municipale* jest krótsze i znacznie bardziej przejrzyste niż *Speculum Saxonum*, tak list dedykacyjny do Firleja jest znacznie krótszy i bardziej treściwy niż wcześniej analizowane przypisanie, niewiele w nim również elementów konwencjonalnych. Szcerbic z większą pewnością siebie, samodzielnością decyzji podchodzi też do powierzonego i wydanego właśnie dzieła. List dedykacyjny otwiera krótka definicja, czym jest *Ius municipale* (zbiorem statutów, ustaw miasta Magdeburga), i wyjaśnienie, jaki jest stosunek tego dzieła do wcześniejszego: *Ius municipale* wzięte zostało „z prawa saskiego” i zawiera to samo co poprzednie, „jedno krócej a łatwiej” (*Ius municipale*, s. 5). Pisarz dostrzega logikę wydania tych utworów razem, powołuje się przy tym na kwestię użyteczności w uprzystępnianiu prawa miejskiego łącznie z prawem miejskim. W tym miejscu podkreślić trzeba, że użyteczność jest nadrzędną regułą, która rządzi całym warsztatem translatorskim Szcerbica, począwszy od edycji prawa miejskiego z roku 1581, aż po ostatnie, wydane w 1608 r., *Polityka pańskie*; słowo „pożytek” staje się zaś najpopularniejszym z używanych przez niego w dedykacjach i przedmowach terminów. Szcerbic, tłumacząc na język polski, stawia sobie za cel zbieranie, ujednolicanie, rzeczowe objaśnianie trudniejszych terminów oraz upraszczanie przekładanych tekstów – wszystkie jego dzieła zyskują dzięki temu po trosze charakter słownikowy²⁵.

Dedykacja: „Jaśnie Wielmożnemu Panu [...] Janowi Firlejowi z Dąbrowice, podskarbiemu koronnemu, lubelskiemu etc., staroście, etc., etc., memu [miłościwemu] Panu”

Wdzięczność dla rodziny Firlejów powraca po kilkunastu latach, w momencie, gdy na początku 1595 r. ma się ukazać przekład *Polityk pańskich*. Zanim jednak przejdziemy do analizy przypisania, przypomnijmy, że czas, który dzieli rok 1581 od roku 1595, był dla Szcerbica bardzo owocny, zmieniający jego sytuację życiową dość radykalnie: w roku 1595, gdy pisze do Jana Firleja, ma ukończone czterdzieści trzy lata, wydaje się człowiekiem w pełni sił twórczych, dumnym z posiadanego herbu, autorem i nakładcą dwóch spolszczonych

²⁵ Cf. J. Dąbkowska-Kujko, op. cit., s. 294.

ksiąg prawa, zaprzyjaźnionym z rodziną Firlejów, docenionym zarówno przez wielkiego kanclerza Zamojskiego, jak i królów Stefana Batorego i Zygmunta III. Dedykacja dla Jana Firleja ma też zupełnie inny charakter niż poprzednie przypisania; konwencjonalność została tu prawie w całości wyparta przez tony życzliwej czy wręcz poufalej rozmowy. Szczerbic mieni się jako „stary sługa zacnej familijey”, który prosi przedstawiciela rodu – Jana, stryja Mikołaja, adresata poprzedniej dedykacji, o to, by „w starej łasce swej miłościwie [go] zachować [...] raczył”. Do podskarbiego koronnego zwraca się jak do tego, którego „prawie z dzieciństwa wielką chęć i łaskę przeciw sobie znał”, rękopis spolszczenia przesyła Janowi w formie kołеды, z delikatnie zakamufLOWANYM, choć czytelnym pytaniem, czy dzieło jego godne jest druku (*Polityka pańska* 1595, k. *_{2r-v}).

Szczerbic, opracowując i tłumacząc *Polityka*, stawał wobec dwóch wyzwań: autorytetu Justusa Lipsjusza – wielkiego profesora z Lowanium, Jeny, Lejdy – oraz powagi jego obfitującego w łacińskie sentencje dzieła. Dedykację dla Jana Firleja otwierają znamienne słowa: „Napisał niedawno JUSTUS LIPSIUS, człowiek uczony, książkę *POLITICORUM*, w słowa niewielką, a w rzecz i *artificium* barzo wielką...” (*Polityka pańska* 1595, k. *_{2r}). Do Lipsjusza odnosi się Szczerbic z podziwem, ale też na podziwie poprzestaje. Przedstawienie Lipsjańskiego dzieła jako niedoścignętego wzoru dawało mu poniekąd swobodę w działaniach translatorskich, zdejmowało z niego konieczność rywalizowania z oryginałem. A zależało mu na przedstawieniu istoty łacińskiego tekstu tak, żeby „jako polskim naszym językiem najlepiej podana być mogła”, i zrobił to bardzo zręcznie²⁶. Nie przywiązywał się natomiast do konstrukcji dzieła, podejmując decyzję, by rozbić strukturę napisanego centonem *Politicorum*. Z ciągu powiązanych określoną ideą cytatów zbudował dydaktyczny trakt²⁷, w którym niekiedy kilka sentencji z Lipsjuszowego dzieła zostało zamieszczonych w jednym zdaniu, a wiele z nich w ogóle usunięto. Zatem, choć tłumacz przyznaje, że Lipsjusz napisał w sposób treściwy swe dzieło, to jednak zdecydowanie skraca jego tekst, by przedstawić zwięzły wykład i zrealizować swój podstawowy cel: aby rzecz była pożyteczna i służyła „Polakowi albo złemu łacinnikowi”, jako że człowiek wykształcony „o polskie nie dba, bo z większym i smakiem, i podziwieniem łacińskie czyta”²⁸.

²⁶ O wartości przekładu *Polityk pańskich* pisała Justyna Dąbkowska-Kujko. (J. Dąbkowska-Kujko, op. cit., s. 273–308).

²⁷ O wykorzystaniu tego dzieła w dydaktyce cf. C. Backvis, *Orientacja stoicka a recepcja Lipsjusza w dawnej Polsce*, w: idem, *Renesans i barok w Polsce*, tłum. M. Dрамиńska-Joczowa, wyb. i oprac. H. Dziechcińska, E. J. Głębicka, Warszawa 1993, s. 273.

²⁸ Dla Szczerbica Polak to człowiek, który nie zna łaciny; zły łacinnik to ten, który słabo włada łaciną.

Jego dedykacja dla Firleja jest też żywym świadectwem tego, że w Polsce przed rokiem 1595, czyli dość szybko po publikacji oryginału²⁹, *Politicorum sive civilis doctrinae libri sex* było już znane i czytane, co tłumacz podkreśla w przypisaniu, twierdząc, że przygotował tłumaczenie z określonego powodu: „gdym widział, że ludzie u nas wielcy z pochwałą sobie podawali, dostawszy, przeczytałem, a czytając więcej żartem, niż abym to serio wziąć przedsię miał, przełożyłem na polskie” (*Polityka pańskie*, 1595, k. *_{3r}).

Zygmunt III Waza

Dedykacja: „Najjaśniejszemu a niezwyćżonemu królowi, Panu Zygmuntowi Trzeciemu, [...] polskiemu, szwedzkiemu, gockiemu, wandalskiemu królowi, [...] Panu i dobrodziejowi memu miłościwemu”

W dedykacji dla króla, ostatniej autotematycznej wypowiedzi Szczerbica, uderza przede wszystkim to, że autor, pisząc tekst dla osoby o największym ze wszystkich jego adresatów znaczeniu, nie buduje takiego dystansu, jaki napotkaliśmy np. w liście adresowanym do Jana Zamojskiego. Użyte już w tytule, a dalej powtarzane w tekście wzmianki mówiące, że król jest „moim dobrodziejem”, świadczą, iż między władcą a jego sekretarzem istniał jakiś rodzaj zażyłości. W niektórych miejscach przypisanie królowi przybiera postać wręcz zwierzenia. Szczerbic, skarżąc się na zdrowie, zaznacza, że: „Zstarzawszy się na posługach Waszej Królewskiej Mości [...], a idąc już prawie z dworu i z świata” (*Polityka pańskie* 1608, k.)(2r, 3v), naciskany przez bibliopolów, pomyślał o ponownym wydaniu *Polityk*. Bowiem jeszcze przed rokiem 1595 ludzie *Polityki* kopiowali – zapis ten stanowi kolejne świadectwo popularności dzieła w renesansowej Polsce – a przepisując, czynili wiele błędów. Oczyszczenie z błędów było, jak twierdzi teraz Szczerbic, podstawowym motywem jednej i drugiej publikacji.

Dedykacja dla Zygmunta III jest formą wyznania-skargi, ale również tekstem, w którym po raz pierwszy Paweł Szczerbic wysoko ocenia samego siebie: widzi swą godność, powagę i też pozyskaną za pomocą tekstów władzę nad ludźmi. Wprawdzie przyznaje, że jego druga edycja nie stanowi *opus perfectum*, ale godna jest przedśmiertnego upominku dla samego króla:

Pamiętając [...], żeś Wasza Królewska Mość z wielkiej dobroćliwości swej tamtę pierwszą edycją wdzięcznie przyjąć raczył, rezolwowałem się i tę drugą pod nogi Waszej Królewskiej Mości położyć. [...] Na pokazanie nie tylko wielkiej chęci, którąm zawsze miał [...] ku Waszej Królewskiej Mości, ale też i powinnej wdzięczności dobrodziejstw od Waszej Królewskiej Mości wziętych.

(*Polityka pańskie* 1608, k.)(2v)

²⁹ Dzieło Lipsjusza ukazało się po raz pierwszy w 1589 r. Vide Iusti Lipsii, *Politicorum sive civilis doctrinae libri sex*, Leiden 1589. Współczesna edycja – vide J. Lipsius, *Politica. Six Books of Politics or Political Instruction*, ed., transl. and introd. J. Waszink, Assen 2004.

W swej wypowiedzi dziękuje królowi za dobroć i za niezmiennie zachowywanie o nim dobrego zdania. Przede wszystkim jednak pozostaje nie przy wdzięczności i pochwałach adresata, ale przy wartości własnej osoby, do czego wraca kilkakrotnie: „[...] ale i to nie mniejsza, żem nieprzyjaciół nie prze co innego (co P[an] Bóg sam widzi) nie nabył, jedno dla prawdy i sprawiedliwości, i dlatego, żem ludziom gwoli przeciwko sumnieniu rzeczy niesłusznych pozwalać i pomagać nie chciał” (*Polityka pańskie* 1608, k. 3_r).

Dopiero w tym przypisaniu przywołuje Boga na świadka swej wierności królowi oraz życia pełnego cnót, godności i niewinności – we wcześniejszych tekstach Boży majestat do prowadzenia wyводу nie był mu potrzebny. Dedykacja i sam tekst *Polityk pańskich*, w którym tak wyraźnie podkreślono, że absolutne rządy króla to właściwa forma władzy, nie są oczywiście bezinteresowne. W ich tle, a być może w podstawowym sensie, istnieje prośba o swe własne sprawy, o opiekę w starości i bezradności oraz, jak pisze tłumacz, o „ubogie potomstwo moje”, na co król nie pozostał głuchy, czyniąc syna Szczerbica – Jana – swoim sekretarzem. Dedykację z roku 1608 Szczerbic kończy w taki sam sposób jak prawie trzydzieści lat starszy tekst do Zamojskiego, tj. zapewnieniem o modlitwie: przyrzeka władcy, że tak tu na ziemi, jak „i tam [Boga] prosić będę, aby Waszej K[rólewskiej] M[o]ści długo i szczęśliwie błogosławił” (*Polityka pańskie* 1608, k. 3_v).

Podsumowanie

W herbarzach, encyklopediach, leksykonach, notach biograficznych Paweł Szczerbic figuruje zwykle jako prawnik, syndyk lwowski, sekretarz królów, autor przekładów prawa niemieckiego³⁰. Pisząc w tym miejscu o wadze autorytetu, chcieliśmy przy okazji ukazać postać autora *Speculum Saxonum* w pełniejszym świetle; przedstawić go, po pierwsze, jako edytora, drukarza, dbającego o swój dorobek i nieżałującego pieniędzy nakładcę własnych dzieł – taki wizerunek pisarza wyłania się z kart tytułowych jego tekstów. Po drugie jako przykład człowieka ostatnich dekad renesansu, który pamiętał o własnych interesach, ale jednocześnie całe swe życie tworzył w trosce o polskich czytelników – tak sekretarz królewski przedstawia siebie w dedykacjach i przedmowach do wydawanych utworów. Po trzecie wreszcie chcieliśmy podkreślić, że poza przyznaną Szczerbicowi od czasów Paprockiego zasługą przekładu kodeksów prawa był on również autorem spolszczenia *Polityk pańskich*, jedyne, jak do tej pory, polskiego tłumaczenia *Politicorum sive civilis doctrinae libri sex*. Przekład ten wciąż daje pojęcie o popularności Justusa Lipsjusza w dawnej Polsce, o języku ówczesnej polityki i filozofii, a także ukazuje sposoby wartościowania na przełomie stuleci. Przede wszystkim dzięki temu osiągnięciu Pawła Szczerbica możemy zobaczyć „dalej i więcej”³¹.

³⁰ Na ten temat vide E. Lasocińska, *O wolności, równości, winie...*, s. 355–356.

³¹ Cf. motto z Bernarda z Chartres (przyt. 1).

Bibliografia

- Backvis, Claude, *Orientacja stoicka a recepcja Lisjusza w dawnej Polsce*, w: idem, *Renesans i Barok w Polsce*, tłum. M. Dramińska-Joczowa, wyb. i oprac. H. Dziechcińska, E. J. Głębińska, Warszawa 1993.
- Bielski, Marcin, *Żywoty filozofów*, wyd. J. Krocak, J. Sokolski, Wrocław 2015.
- Bily, Inge et al., *Sächsisch-magdeburgische Recht in Polen. Untersuchungen zur Geschichte des Rechts und Sprache*, Band 2, Berlin 2011.
- Buchwald-Pelcowa, Paulina, *Pokolenie twórców literatury polskiej przełomu XVI i XVII wieku*, w: *Przełom wieków XVI i XVII w literaturze i kulturze polskiej*, red. J. Pelc, B. Otwinowska, Wrocław 1984.
- Cnapius, Gregorius [Knapski, Grzegorz], *Thesaurus Polono-Latino-Graecus [...]*, Cracoviae 1621.
- Dąbkowska-Kujko, Justyna, *Justus Lipsjusz i dawne przekłady jego dzieł na język polski*, Lublin 2010.
- Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku*, z. 6: *Małopolska – Ziemie Ruskie*, oprac. A. Kawecka-Gryczowa et al., Wrocław 1960.
- Eco, Umberto, *Na ramionach olbrzymów. Wykłady na festiwalu La Milaneseana w latach 2001–2015*, tłum. K. Żaboklicki, Warszawa 2019.
- Estreicher, Karol, *Bibliografia polska*, cz. 3, t. 19, Kraków 1934.
- Groicki, Bartłomiej, *Artykuły prawa majdeburckiego, które zowią Speculum Saxonum [...]*, Kraków 1565.
- Iusti Lipsii, *Politicorum sive civilis doctrinae libri sex*, Leiden 1589.
- Jaskier, Nicolaus, *Iuris Provincialis quo Speculum Saxonum vulgo nuncupatur Libri tres [...]*, Kraków 1535.
- Katalog rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Jagiellońskiego*, cz. 2, oprac. W. Wisłocki, Kraków 1877–1881.
- Kempfi, Andrzej, *O tłumaczeniach Justusa Lipsjusza w piśmiennictwie staropolskim*, „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej” 1962, seria A, z. 5, s. 41–68.
- Kiedroń, Stefan, „Wiara dar Boży – a ty karać każesz”. *Justus Lipsius między Lejdą, Krakowem, Rudami a Wrocławiem*, „Pamiętnik Literacki” 2020, nr 2, s. 189–202.
- Kijewska, Agnieszka, *Historia filozofii średniowiecznej i jej historiografia*, „Przegląd Filozoficzny. Nowa Seria” 2001, nr 4(40), s. 169–181.
- Kowalski, Grzegorz Maria, *Szczerbic Paweł*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 47, Warszawa 2010–2011.
- Kowalski, Grzegorz Maria, *Znaczenie twórczości Pawła Szczerbica dla rozwoju kultury prawnej polskiego odrodzenia*, w: P. Szczerbic, *Ius municipale, to jest prawo miejskie majdeburskie nowo z łacińskiego i niemieckiego na polski język z pilnością i wiernie przełożone*, wyd. G. M. Kowalski, Kraków 2011.
- Krzywy, Roman, *Sztuka wyborów i dar inwencji. Studium o strukturze gatunkowej poematów Jana Kochanowskiego*, Warszawa 2008.
- Krzywy, Roman, *Wstęp*, w: S. Grochowski, *Toruńskie nocy*, oprac. R. Krzywy, Warszawa 2017.

- Lasocińska, Estera, „*Politicorum sive civilis doctrinae libri sex*” Justusa Lipsjusza – kilka uwag o przekładzie Pawła Szczerbica, w: „*Wszystko tu najdzie, co wy macie w głowie*”. Świat prozy staropolskiej, red. eadem, A. Czechowicz, Warszawa 2008.
- Lasocińska, Estera, *O wolności, równości, winie. Paweł Szczerbic i jego przekłady prawa niemieckiego*, w: *Długie trwanie kultury staropolskiej. Ustanowienia, praktyki, rekonstrukcje – szkice ofiarowane Profesorowi Markowi Prejsowi*, red. A. Arendt et al., Warszawa 2022.
- Lipsius, Justus, *Politica. Six Books of Politics or Political Instruction*, ed., transl. and introd. J. Waszink, Assen 2004.
- Lipsius, Justus, *Polityka pańskie, to jest nauka, jako pan i każdy przełożony rządnie żyć i sprawować się ma, nie tylko panom pożyteczna, ale i nie panom ucieszna [...]* na polski świeżo i pilnie przełożona przez Pawła Szczerbica [...], Kraków 1595.
- Lipsius, Justus, *Polityka pańskie, to jest nauka, jako pan i każdy przełożony rządnie żyć i sprawować się ma, nie tylko panom pożyteczna, ale i niepanom ucieszna*, tłum. P. Szczerbic, Kraków 1608.
- Loewe, Iwona, *Gatunki paratekstowe w komunikacji medialnej*, Katowice 2007.
- Macziński, Ioannes [Mączyński, Jan], *Lexicon Latino-Polonicum [...]*, Regiomonti Borussiae 1564.
- Mazurek, Bożena, *Twórcy oświeceniowych dedykacji wobec problemu panegiryzmu*, w: *Szkice o dawnej książce i literaturze*, red. R. Ociecek, Katowice 1989.
- Mikuła, Maciej, *Podróż i podróżny w Weichbildzie magdeburskim*, w: *Prawne aspekty podróży i turystyki – historia i współczesność. Prace poświęcone pamięci profesora Janusza Sondla*, red. P. Cybulski, Kraków 2018.
- Mikuła, Maciej, *Tradycje prawne w regulacjach testamentowych w miastach Królestw Polskiego XIV–XVI wieku: prawo sasko-magdeburski, prawo kanoniczne i rzymskie oraz prawodawstwo lokalne*, „Kwartalnik Kultury Materialnej” 2020, nr 68(2), s. 131–158.
- [Niesiecki, Kasper], *Herbarz polski Kaspra Niesieckiego powiększony dodatkiem z późniejszych autorów [...]*, wyd. J. N. Bobrowicz, t. 8, Lipsk 1841.
- Ociecek, Renarda, *O przedmowach w polskich książkach barokowych*, w: *Przedmowa w książce dawnej i współczesnej*, red. eadem, R. Ryba, Katowice 2002.
- Ociecek, Renarda, *Sławorodne wizerunki. O wierszowanych listach dedykacyjnych z XVII wieku*, Katowice 1992.
- Paprocki, Bartłomiej, *Herby rycerstwa polskiego*, wyd. K. J. Turowski, Kraków 1852.
- Picur, Julia, *O zbiorze „Statua y przywileje koronne z łacińskiego na polskie przełożone, nowym porządkiem zebrane, autorstwa Jana Herburta”*, „Folica Iuridica Universitas Wratislaviensis” 2017, nr 6(1), s. 167–192.
- Reszczyński, Jarosław, *Paweł Szczerbic i jego tłumaczenia prawa niemieckiego (1581)*, w: *Regnare, gubernare, administrare. Z dziejów administracji, sądownictwa i nauki prawa. Prace dedykowane profesorowi Jerzemu Malcowi z okazji 40-lecia pracy naukowej*, t. 2: *Prawo i władza*, red. S. Grodziski, A. Dziadzio, Kraków 2012.
- Szajnert, Danuta, *Intencja i interpretacja – między inwencją a atencją. Teksty i parateksty*, Łódź 2011.

- Szczerbic, Paweł, *Ius municipale, to jest prawo miejskie majdeburskie nowo z łacińskiego i niemieckiego na polski język z pilnością i wiernie przełożone*, wyd. G. M. Kowalski, Kraków 2011.
- [Szczerbic, Paweł], *Promptuarium statutorum omnium et constitutionum Regni Poloniae*, Brunsbergae 1604.
- Szczerbic, Paweł, *Speculum Saxonum albo prawo saskie i majdeburskie porządkiem obiecała z łacińskich i niemieckich egzemplarzów zebrane. A na polski język z pilnością i wiernie przełożone*, t. 1–2, wyd. G. M. Kowalski, Kraków 2016.
- Szczerbic, Paweł, *Speculum Saxonum. Ius municipale. Skorowidz terminów prawniczych*, oprac. G. M. Kowalski, Kraków 2018.
- Szczerbic, Paweł, *Ius municipale* [...], Lwów 1581.
- Szczerbic, Paweł, *Speculum Saxonum* [...], Lwów 1581.
- Wojtkowska-Maksymik, Marta, *Źródła i sposób ujęcia kobiecej godności w „O ślacheckości a zacności płci niewieściej” Macieja Wirzbięty*, Warszawa 2017.
- Wroczyński, Krzysztof, ‘Autorytet’, w: *Powszechna encyklopedia filozofii*, t. 1: A–B, red. A. Maryniarczyk et al., Lublin 2000.

ESTERA LASOCIŃSKA – dr hab., prof. ucz., Instytut Badań Literackich PAN. Zajmuje się związkami filozofii i literatury w renesansie i baroku, czego wynikiem stały się seria artykułów i rozpraw oraz dwie monografie: *„Cnota sama z mądrością jest naszym żywotem”. Stoickie pojęcie cnoty w poezji polskiej XVII wieku* (2003); *Epikurejska idea szczęścia w literaturze polskiej renesansu i baroku. Od Kallimacha do Potockiego* (2014). Wspólnie z Ewą Jolantą Głębičką opublikowała łacińsko-polską edycję krytyczną: Andrzej Maksymilian Fredro, *Monita politico-moralia. Przestrogi polityczno-obyczajowe* (1999). Przygotowała również wybór tekstów do nauki języka polskiego dla szkół średnich *Renesans–oświecenie. Antologia* (2005) oraz pierwszy tom serii *Kamyk filozoficzny. Edukacja filozoficzna dla szkół ponadgimnazjalnych* (2007). Od 2001 r. zasiada w jury ogólno-polskiej Olimpiady Literatury i Języka Polskiego, a od 2020 również w jury Olimpiady Literatury i Języka Polskiego dla Szkół Podstawowych.